

Literêr aktueel: Maarten 't Hart

Hans Werkman

Maarten 't Hart bestaat niet!

Intro's

*Maarten 't Hart werd in 1944 geboren in het Nederlandse stadje Maassluis. Daar spelen verscheidene van zijn autobiografische romans, een teken dat hij verknocht is aan zijn geboorte grond. In zijn eerste romans *Stenen voor een ransuil* (1971) en *Ik had een wapenbroeder* (1973) staat het thema van de homoseksualiteit centraal. In zijn latere werk spelen de liefde tussen man en vrouw en de liefde voor de natuur en de muziek een grote rol. Veel van zijn werk, vooral zijn beroemdste roman *Een vlucht regenwulpen*, staat in het teken van de gewenste eenzaamheid. Behalve zeventien romans en verhalenbundels (de meest recente roman *Onder de korenmaat* verscheen in 1991) publiceerde Maarten 't Hart een tiental boeken met populair-wetenschappelijke studies en essays. In *Ratten* (1973) gaat het over zijn voorliefde voor een gediscrimineerd dier, in *De som van misverstanden* (1978) beschrijft hij zijn liefde voor de literatuur, in *De vrouw bestaat niet* trekt hij ten strijde tegen het feminisme en in *Een dasspeld uit Toela* (1990) rekent hij af met de literatuurcritici. Maarten 't Hart is een uitnemend en gevoelig verteller. Waarschijnlijk is het aan zijn nogal slordige stijl en zijn afkeer van het experiment in de romankunst te wijten dat hij na de Multatuliprijs-1975 voor zijn verhalenbundel *Het vrome volk* (1974) geen enkele literaire prijs meer heeft gekregen. Wel halen zijn boeken hoge oplagen en is hij ereburger van Maassluis.*

1. Inleidend - bestaan de dingen die bestaan?

Gebeurt er wat er gebeurt? Bestaan de dingen die bestaan?

Met een vriend van Maarten 't Hart, J.M.A. Biesheuvel², praatte ik eens over geloven. Biesheuvel is ongelovig, maar zijn gereformeerde opvoeding heeft hem een grondige bijbelkennis bijgebracht.

Ik zei: "Je gelooft niet dat Jezus is opgestaan. Maar je gelooft wel dat de Watergeuzen in 1572 de poort van Den Briel rammeiden met een scheepsmast. Wij hebben geen van beide feiten meegemaakt. Ze zijn in hun tijd op papier vastgelegd door Lucas respectievelijk

¹ Lesing gelewer voor 'n groep oudstude te van die Vrije Universiteit van Amsterdam, 26 September 1991.

² J.M.A. Biesheuvel (geb. 1939) is in de Nederlandse literatuur bekend geworden door zijn ongestructureerde, surrealistische, melancholische verhalen. Zijn debuut *In de bovenkooi* (1974) maakte hem opslag beroemd. Sindsdien publiceerde hij een vijftiental verhalenbundels. Zie Hans Werkman, *Schrijven en geloven* (1985) bl. 103-114 en *Lexicon van Literaire Werken*, januari 1989.

P.C. Hooft, en beiden interviewden daarvoor getuigen die het meegemaakt hadden. Waarom geloof je dan het ene wel en het andere niet?" Hij dacht na, glimlachte en zei: "Wie zegt dat ik dat van 1572 geloof?"

T. Mc.Cord (1971) schrijft in zijn gedicht "Ontology":³

Very little exists.
Chicago for example
does not exist.
I have seen it twice
and there is nothing there.
It does not even have a history.

In de romans en verhalen van Maarten 't Hart bestaat veel wel, maar heel veel niet. Terzijde: ik heb het hier niet over de kwestie van fictie en werkelijkheid in een roman. Iedere schrijver heeft natuurlijk het recht de werkelijkheid te hergroeperen tot een nieuwe literaire werkelijkheid. Een van de belangrijkste thema's in het werk van 't Hart is echter: de werkelijkheid is onoverzichtelijk, onkenbaar, bedrieglijk. Maar laat ik met het andere beginnen: een deel van de werkelijkheid is bij 't Hart niet bedrieglijk.

2. De bestaande werkelijkheid

Maarten 't Hart is een subjectivist. Wat hij aanvoelt als waar, echt en werkelijk, is het ook, voor hem. Daarom speelt zijn *jeugd* zo'n grote rol in zijn boeken. Toen hij klein was, ervoer hij een ongecompliceerd geloof, niet alleen in een God die de zaken overzichtelijk regelde, maar ook in de kleinschalige werkelijkheid. De hoofdfiguur in het verhaal "Avondwandeling" wordt overweldigd door de herinnering aan "het smalle w.c.-raam in ons kleine huis in de Patijnestraat" (Maarten 't Hart woonde als kind in de kleine Zuidhollandse stad Maassluis in de Patijnestraat). "Wat kon het toch zijn dat mij het gevoel gaf dat alleen vanuit dat raam de echte hemel te zien was en dat al het andere uiteindelijk maar bedrog was? Waarom was alleen daar de werkelijkheid echt ...?" (*Mammoet op zondag*, 1977:239.) Alleen in zijn geboorteplaats Maassluis is psalm 91 echt, alleen daar kun je vernachten in de schuilplaats van de Allerhoogste, in de schaduw van de Almachtige (*Mammoet op zondag*, 1977:238).

De geur van de jeugd kruipt in de neusgaten van de volwassen geworden ongelovige, en hij verlangt naar de klank van de 17e-eeuwse Statenvertaling van de Bijbel, die hij uit zijn jeugd kent, en naar de hele noten van de oude psalmbereijming, die in de kerk gezongen werd toen hij klein was. Het nieuwe *Liedboek voor de kerken* uit 1973? Niets gedaan, het ruikt niet naar vroeger, naar de ommuurde jeugd. "Dat nieuwe liedboek, papenkost opgedist in geuzenschotels," zou de oude Ruygveen in *De Jacobs ladder* zeggen (*De Jacobs ladder*, 1986:69).

Ook de *natuur* is echt en waar en werkelijk, want daar houden de verhaalfiguren van Maarten 't Hart van, daar houdt Maarten 't Hart zelf van. Lopen tussen bomen en vogelgeluiden overwint zelfs de dood (*Ik had een wapenbroeder*, 1973:90). Het prachtige

³ T. Mc.Cord, "Ontology", in: *Poems toward an Iconography of the West* (1971).

verhaal "Het betegelde pad" is een protest tegen universiteitsflats vol geleerde onderzoekers en vergaderraars. "Ik bekeek het gras tussen de tegels, het was gewoon straatgras, *poa annua* en ik zag nu ook dat er zwarte mieren over het pad liepen ..." (*Mammoet op zondag*, 1977:172.) Dat gras en die mieren bestaan, die flats vol geleerdigheid niet.

In de dierverhalen hebben de vogeltjes en de rat een hoog realiteitsgehalte. Het verhaal "Het Muider slot" is een prachtige verdediging van de muskusrat in zijn leefmilieu. Het gaat er om waarnemingen van feiten en niet om inzichten en interpretaties (*De Zaterdagvliegers*, 1981:166).

De levende natuur is een feit en daarom worden de meerkoeten, de futen, de rietzangers en de waterhoentjes met veel liefde beschreven in het rietland met de bloeiende gele ratelaar (*Stenen voor een ransuil*, 1971:67). De natuur geeft de sensatie van "het eeuwige moment". De bloeiende boomkruiden van de begraafplaats hebben een "eeuwige tijdsduur" (*De aansprekers*, 1979:52).

Wat geliefd is, bestaat. Zo ook de muziek. Bachs *Dubbelconcert voor twee violen* betekent zelfs de oplossing van het raadsel van de dood (*De droomkoningin*, 1980:52).

Waar, echt en vol zijn ook de momenten met de *geliefde vrouw*. Heerlijk van werkelijkheid is de aanwezigheid van Alma aan de seaside in Brighton of in de stilte van het Londense Hyde Park: "Alles bestond" (*De ortolaan*, 1984:49). Ik kan hier zonder enig bezwaar een fragment toevoegen uit 't Harts 'autobiografie' *Het roer kan nog zesmaal om*. Bij hem zijn de grenzen tussen de fictieve roman en de waar gebeurde autobiografie namelijk zeer vervaagd. Zijn romans zitten vol gebeurtenissen uit zijn leven en in zijn autobiografie vervormt hij de werkelijkheid naar hartelust met fictie en fantasie. In de autobiografie beschrijft hij een bezoek aan zijn oom Nico in het stadje Steenwijk. Maarten stroopt theologische boeken uit de bibliotheek van zijn oom en hij ontdekt dat de Vrijgemaakt-Gereformeerde kerk, waarvan oom predikant is, ontstaan is door een leergeschied over de kinderdoop. Nu volgt het citaat.

Eén ding zie ik nog glashelder voor mij als ik aan Steenwijk terugdenk. Op een stralend zonnige, windstille dag fiets ik over het marktplein. De zomer houdt siësta. Voor een groene deur, onder een groene linde, zit een meisje van mijn leeftijd op een stenen trapje voor een open huisdeur. Ze heeft lang, donker haar. Met zorgvuldige, trage bewegingen komt ze het. Mijn trappers beweeg ik niet meer en daardoor kom ik vlakbij dat meisje tot stilstand. Ze kijkt op, ze glimlacht verlegen, ik voel dat ik bloos, zij bloost ook, en ik zeg, om mijn verwarring de baas te worden: 'Wat een prachtig haar heb jij.' Ze slaat de ogen neer, staat op, en gaat naar binnen. Terwijl ik haar nakijk, denk ik: 'Daar gaat het alleen om, en om niets anders, niet om de kinderdoop waarover in de bijbel niet eens gesproken wordt, niet om het bestaan van God, niet om Jezus die aan het kruis hing. Dat is allemaal bijzaak. Slechts dit is de enige waarheid.' (*Het roer kan nog zesmaal om*, 1984:229-230).

Maar er ligt een voorbehoud op de loer. Als het met de liefde niet lukken wil, biedt de natuur geen soelaas. "Zelfs mijn laatste troost, het rietland, was niet in staat mij Martha te doen vergeten." (*Een vlucht regenwulpen*, 1978:118.)

3. De bedrieglijkheid van de werkelijkheid

Maassluis, meerkoeten en Bach, het zijn werkelijkheden bij Maarten 't Hart, omdat zijn hoofdfiguren (bijna altijd sterk lijkend op de schrijver) ervan houden. Maar de

eeuwigheidsmomenten van genot zijn momenten. Veel sterker is in zijn boeken de onoverzichtelijkheid en de bedrieglijkheid van wat zich aan zijn mensen voordoet.

Feiten vallen meestal moeilijk op hun plekje, ze zijn niet te duiden binnen een context. Heeft Ammer Arthur met opzet gedood of per ongeluk? (*Ik had een wapenbroeder*, 1973:191.) Waarom staat er een enorme kathedraal in een klein dorpje en waarom laat de herbergier zijn gasten een smak maken over een dubbelhoge drempel? (*Mammoet op zondag*, 1977:125 e.v.) Waarom heeft een vrouw haar nagels in tien verschillende kleuren rood gelakt, waarom spuit er stoom uit een muur, hoe komt het dat plat Rotterdams opeens Engels blijkt te zijn? (idem:134 e.v.) "Het leek wel of ik (...) nooit meer contact zou kunnen maken met de werkelijkheid." (idem:136.) In *De droomkoningin* is gezichtsbedrog een belangrijk motief. Draait het windmolentje naar links of rechts? Is het dier een hommel of een vleermuis? Waaien de rookpluimen naar elkaar toe? Vallen de schaduwen 's morgens anders dan anders? (*De droomkoningin*, 1980:152,185,199,208.) Kortom: de dingen houden je voor de gek, ze zijn anders dan ze schijnen, lijken, heten, zich voordoen. Waarneming bedriegt. Feiten laten zich niet goed interpreteren. Met dit voorbehoud: het gaat bij Maarten 't Hart dan bijna altijd om onaangename feiten en gevoelens. Er is in zijn verhalen op grote schaal een vlucht uit de onaangename werkelijkheid.

4. Vervalsing van de werkelijkheid

Als de dingen niet zijn zoals ze op het oog zijn, kan er, binnen het denken van Maarten 't Hart, ook geen bezwaar tegen bestaan dat ze veranderd worden, vervalst worden zelfs. Een echte vervalsing kan dat volgens Maarten 't Hart niet zijn, het is een visie in het licht van de vraag: wat is eigenlijk waarheid en werkelijkheid?

Men zal in zijn verhalen nooit een rat aantreffen met vijf pootjes of een staartje aan zijn kin. Hij zal ook nooit de *Johannes Passion* toeschrijven aan Mozart of een moederhaat botvieren. Want de rat en Bach en de moeder zijn beminden, hun werkelijkheid wordt als waar en echt ervaren en daarom mag daaraan niet gerommeld worden. Maar wat door Maarten 't Hart als onaangenaam ervaren wordt, loopt de kans verminkt te worden om er zo mogelijk nog onaangenamer uit te zien. En dan komen we in de buurt van de vervalsing.

Ik heb het hier niet over karikaturen. Die kunnen heel nuttig zijn om een waarheid of werkelijkheid te overbelichten. "Een karikatuur trekt scheef op de rechte wijze" (Okke Jager). Maarten 't Harts ironisering van bijvoorbeeld de mannenvereniging is mijns inziens een karikatuur, omdat ze herkenbaar is als ironie.

Mijn vader was lid van de Gereformeerde mannenvereniging 'Schrift en Belijdenis'. (...) Tenminste eenmaal per jaar hield hij een inleiding voor zijn vereniging. Nu eens behandelde hij het probleem op welke wijze men poten en hals van de giraffen had gevouwen in de ark van Noach, dan weer ging het over de brandende kwestie of men zich ook mocht laten cremieren. Een volgende keer kwam de vraag aan de orde in welke munteenheid men de dertig zilverlingen van Judas had uitbetaald...' (*Het roer kan nog sesmaal om*, 1984:180.)

Maar zodra de eenzijdigheden en veranderingen de oorspronkelijke dingen onherkenbaar

maken, is er sprake van vervalsing, vooral als de schrijver ook nog de indruk geeft dat hij de ware werkelijkheid opschrijft.

Maarten 't Hart is door drie leerscholen heengegaan, en die hebben hem ook in dit opzicht gestempeld. Na zijn calvinistische opvoeding, waarin hij leerde dat de Bijbel waar is, voedde hij zichzelf verder op met Kierkegaard, die een pleidooi hield voor de waarheid van het subjectieve. Alleen wat echt is (bij Maarten 't Hart: de natuur, het geloof van zijn jeugd, klassieke muziek, de moeder, de vader) is werkelijk. Voor de rest kan er geen sprake zijn van objectiviteit. De leerschool van Nietzsche rondde dit af: waarheid bestaat helemaal niet. Vanuit Kierkegaard, en veel sterker nog vanuit Nietzsche, kan Maarten 't Hart vele dingen die voor anderen zaken en feiten zijn, op de kop zetten. Ik concentreer me wat dit betreft nu op wat hij schrijft over Bijbel, geloof en christenen. Daarbij ga ik uit van een ander werkelijkheidsbesef: dat van de werkelijkheid zoals de Schepper ons dit mee heeft gegeven. Ik beweer niet dat daardoor alles helder op z'n plaats staat, maar in elk geval is een appel een appel, ook al is hij zuur, en een leeg graf is constateerbaar leeg, en als honderden mensen getuigen dat ze Christus na zijn dood hebben zien spreken en lopen en eten, dan is dat een geloofwaardig getuigenis van een gebeurtenis, een feit.⁴

5. Bijbel en geloof

"Waar Christus verschijnt verdorren de vijgebomen." Dit portret van Christus schetst 't Hart via zijn hoofdfiguur in de roman *Stenen voor een ransuil* (1971:121). Later werkte hij het uit in het essay "God en goden; waan en Bhagwaan"⁵, waaruit ik citeer:

Ja, we hebben het met Jezus slecht getroffen. Hij hield niet van planten (Marcus 11 vers 14); hij hield helemaal niet van dieren (Lucas 8 vers 33), hij gaf niets om meisjes en had ook geen begrip voor mannen die wel van meisjes houden (Matteüs 5 vers 28), hij hield niet van muziek (Matteüs 9 vers 23). Hij zou mijn vader brodeloos gemaakt hebben (Matteüs 8 vers 22).⁶ Hij deelde mee dat hij niet kwam om de vrede te brengen, maar het zwaard (Matteüs 10 vers 34). Nou, dat hebben we geweten! En één tekst verderop zegt hij dat hij kwam om tweedracht te zaaien. Klopt ook. Het enige menselijke trekje in hem was dat hij van wijn hield (Matteüs 9 vers 17 en Johannes 2 vers 1-10). Hij noemde zichzelf de Ware Wijnstok. Toe maar! Het meest onaangename in hem was dat hij de mensheid altijd dwangmatig opdeelt in twee groepen, wijze en dwaze maagden, bozen en goeden, zondaars en rechtvaardigen etc. etc. Als hij de zoon van God was, hoop ik maar dat hij niet op zijn Vader lijkt.

Wie al die bijbelteksten controleert, kan alleen maar zwijgend protesteren tegen de onzin die Maarten 't Hart hier uitkraamt. Hij heeft steeds op de klank af een flintertje tekst geïsoleerd en dit opgeblazen tot karakterkenmerk van Jezus. Een losgescheurd deeltje waarheid neemt bij hem de proporties van de waarheid aan en wordt daardoor keer op keer een leugen. Hij weet dit natuurlijk, want hij is een man die redelijk na kan denken. Waarom dan die vervalsingen? Omdat het gaat om een geloof dat hem onaangenaam is geworden. De feiten rondom zo'n geloof kun je naar believen op de kop zetten, want alleen je wens is werkelijkheid. Hij is rancuneus tegenover het geloof. "En daarom ben je

⁴ Over deze problematiek heb ik uitvoeriger geschreven in *Een calvinist leest Maarten 't Hart* (1982:198).

⁵ *NRC Handelsblad*, 7 september 1985.

⁶ Pau 't Hart, de vader van Maarten 't Hart, was van beroep grafdelver in Maassluis.

er, haast met opzet, op uit om het geloof zo belachelijk mogelijk te maken," zei hij tegen mij in een interview.⁷

De Leidse theoloog prof. dr. J.N. Bakhuizen van den Brink reageerde met een kort ingezonden stuk op het artikel van 't Hart waaruit ik zojuist citeerde. Hij schreef dat er slechts "waardeloze en warrige nonsens" in stond. Hij had gelijk, maar dit kon wat 't Hart betreft geen effect hebben. Een serieuze discussie met hem over waarheids- en werkelijkheidsgehalte is boter aan zijn galg gesmeerd. Hij kan er onmogelijk adequaat op reageren, omdat hij van een uiterst subjectief feitenbesef uitgaat. Hij vervormt naar believen als het gaat om zaken die hij minacht of haat.

Ruim een jaar later maakte Maarten 't Hart zich in een ander essay boos op dichters en schrijvers die de namen van plantjes en vogels slecht kennen. Het artikel riep vele reacties op en mondde uit in een heftige discussie over de vraag of de vogel die 't Hart bij Delft onderweg op een paal had zien zitten een havik was of niet.⁸ Het was echt een heel leuke en dus veelgelezen pennestrijd. Wat mij opviel: 't Hart ervoer de feiten als belangrijk, want hij had de wereld van de natuur lief. Een andere wereld die hij niet liefheeft - die van de bijbel - verminkt hij.

God is bij Maarten 't Hart enkele keren een tastbaar en brandend vuur, een vernietiger. Hij citeert in dit verband (*Ik had een wapenbroeder*, 1973:138 en *Mammoet op zondag*, 1977:11) de bijbeltekst Hebrëeën 12:18. Maar hij trekt die tekst uit de context. Vers 18 is los niet verkrijgbaar, die is gekoppeld aan vers 24, waarin men wel nadert 'tot Jezus, de middelaar van een nieuw verbond'. De brugfiguur Jezus, de redder, de helende, is weggelaten uit de gedachtenwereld van de verhaalfiguren. Dit is mede een keuze van de romanschrijver die Jezus niet kan uitstaan. In *De ortolaan* wordt psalm 23 op z'n kop gezet. De Heer is *mijn* herder (71), en daarom moet je andere gelovigen uit de weg gaan. Maarten 't Hart voert hier het zoveelste pleidooi voor individualisme, iets wat hij met graagte van Kierkegaard overgenomen heeft. "Bij hem geen geleuter over de 'gemeenschap der Heiligen' (...), nee, bij hem een radicaal, consequent, onverbiddelijk individualisme." (*Het eeuwige moment*, 1983:130.)

Ik kan het hebben dat Maarten 't Hart zich verzet tegen de Bijbel. Maar laat hij zich dan verzetten tegen wat de Bijbel zelf zegt en niet tegen een door hem verwrongen beeld daarvan dat hij door zijn romanfiguren of in essays persoonlijk presenteert als woord van God.

Er zijn vele voorbeelden uit zijn werk aan te halen. Ik noem er nog één. In *Een vlucht regenwulpen* (1978:79) valt Maarten uit tegen God die hij satan noemt omdat Hij keelkankercellen naar een lief moederlichaam zou dirigeren. Op de klank af lijkt zijn redenering logisch. Maar het is geen redenering, en dus niet logisch, want in de Bijbel

⁷ Hans Werkman, *Een calvinist leest Maarten 't Hart*, bl. 144-160. Ook in: Hans Werkman, *Schrijven en geloven*, bl. 76-92.

⁸ Maarten 't Hart - "Een literatuur van stakkers die in de stad zijn opgegroeid" (In: *NRC Handelsblad*, 20 december 1986.) Een reactie hierop van Rob Bierman - "Maarten 't Hart of de natuurkennis van een boekenwurm". (In: *NRC Handelsblad*, 3 januari 1987) gevolgd door vele ingezonden stukken en een artikel van Maarten 't Hart - "Een havik onder Delft" (In: *NRC Handelsblad*, 21 maart 1987.)

wordt heel wat ingewikkelder gesproken over datgene wat God met het lijden te maken heeft. De enorme oppervlakkigheid waarmee Maarten 't Hart zich van het lijden afmaakt, verbleet bij Jezus' ontwijkende reactie op het ongeluk met de toren van Siloam (Lucas 13:4,5).

Ik vraag niet van Maarten 't Hart dat hij in een roman een gesloten dogmatisch betoog in drie punten houdt, maar wel dat hij ook als romanschrijver de objectieve gegevens van de Bijbel in hun waarde laat, en voor mijn part hiertegen ten strijde trekt. Wat hij nu doet is: elementen uit de Bijbel verdonkeremen, een paar restwoorden isoleren en daaruit conclusies trekken. Zoiets zou hij nooit doen met citaten uit Kierkegaard of Nietzsche.

Ik denk dat hij niet open kan staan voor een redelijk betoog over bijvoorbeeld de relatie tussen God en het lijden, over de relatie tussen Hebrëeën 12:18 en 24, over de feitelijkheid van Bijbelse gegevens die door getuigen bevestigd zijn (vgl. Lucas 1:1-4, 2 Cor. 15:3-8). Hij staat immers niet open voor de objectiviteit van feiten, maar alleen voor de subjectieve gevoelens over wat hij als prettig ervaart. Een discussie onttaardt op zo'n basis tot een spel met woorden, waarbij de leukste en best manipulerende spreker door het publiek tot winnaar verklaard wordt.

Beeldverschuiving (het is een te zacht woord) vindt ook plaats als Maarten 't Hart het heeft over *christenen*. Vier christenen in zijn werk komen er goed af: dominee Zelle in *Het vrome volk*, de moeder in *Een vlucht regenwulpen*, de vader in *De aansprekers* en Ruygveen in *De Jacobsladder*.⁹ Ze hebben religieus geen invloed op de hoofdfiguur, maar ze menen het echt met hun geloof. Ze worden echter overspoeld door een stoet van dwazen, zwartgekleeden, drankzuchtigen, dierenmishandelaars, roddelaars, bedriegers, samenspanners, die met elkaar het beeld vormen van de kerkelijke christen. *Het vrome volk* toont er een kooi vol van.¹⁰

6. Jaartallen

Waarom is er weinig kans dat Maarten 't Hart openstaat voor kritiek op zijn feitenmanipulatie? Omdat feiten voor hem geen feiten zijn. Feiten zijn wel feiten als het gaat om het liefdesleven van zijn beminde driedoornige stekelbaars,¹¹ maar feiten zijn geen feiten als het gaat om bijbelteksten en calvinisten of zelfs om gewone jaartallen. Ook met die laatste gaat hij heel vrij om.

Het roer kan nog zesmaal om is zijn autobiografie, zegt hij. Maar hij rommelt in dit boek al te achteloos met historische feiten en data. Hij beweert bijvoorbeeld dat de 'vrijge-maakten' zich onderscheidden door de 'laatdoop' en dat de 'synodalen' meteen na de

⁹ In *Een calvinist leest Maarten 't Hart* bespreek ik deze werken. In *Gerommel van Büch tot Bommel* (1989) bespreek ik de roman *De Jacobsladder* in het hoofdstuk "De toren van Delft staat op de grond", bl. 45-59.

¹⁰ Zie in *Het vrome volk* (1974) de verhalen "Het braakland", "De bunzing", "Handel", "De neef van Mata Hari", "Ouderlingenbezoek", "Dominee met hoge hoed" en "Een oxim uit Amerika".

¹¹ In 1978 promoveerde Maarten 't Hart in Leiden op het proefschrift *A Study of a Short Term Behaviour Cycle - Creeping through in the Three-spined Stickleback*.

geboorte van het kind naar het doopvont holden.¹² Het verhaal over wat de zoon van Hepp in 1930 overkwam, is door George Harinck ontmaskerd als anekdote, waarin dus de feiten in de mond van de vertellers aangepast worden (Harinck, 1988:7-12). Ook in zijn romans en verhalen komen dergelijke feitelijke onjuistheden voor, die hij nooit corrigeert in een latere druk. Welk belang hebben immers feiten? Het komt aan op de subjectieve ervaring van de feiten.

Zo kan men in *Een vlucht regenwulpen* (1978:69-80) een ouderlingenverhaal tegenkomen dat zich omstreeks 1965 afspeelt in de Gereformeerde-synodale kerken, maar dat door Maarten 't Hart onbekommerd aangekleed wordt met trekken van de ultra-orthodoxen anno 1920. Een meelevende student weet, in *Stenen voor een ransuil* (1971:148), in 1965 niet meer over homofilie dan wat men er in 1925 over wist. (Zie ook *Een calvinist leest Maarten 't Hart*, 1982:12-15.) In het verhaal "Handel" in *Het vrome volk* (1974:42,45) valt de opkomst van de elektrische wasmachine, omstreeks 1950, samen met het ontstaan van de buiten-verband-kerken in 1967. In het verhaal "Voedselopname" uit *Mammoet op zondag* (1977:147) leest een vrouw in de roman *Een vlucht regenwulpen*, die pas in 1978 verscheen. In *De Jacobs ladder* heeft grootvader het in 1957 vrolijk over de binnen- en buitenverbanders van 1967, over MAVO en HAVO die in 1968 werden ingevoerd en over de EO die in 1970 in de lucht kwam. In 1955 scheldt Ruygveen al op het *Liedboek voor de kerken* waaruit pas in 1973 gezongen kon worden (*De Jacobs ladder*, 1986:58,69).

In het verlengde hiervan ligt dat Maarten 't Hart heel gemakkelijk in interviews onjuiste inlichtingen geeft. Hij verklaarde een jaar of tien geleden tegenover Ischa Meijer in *Vrij Nederland* dat hij weer bad voor het eten en met God weer *on speaking terms* was, - om een paar weken later ergens in de media te vertellen dat het natuurlijk een grap geweest was.

Old texts say
a few trees exist,
but they are so deeply
hidden in the woods
that it is unlikely
any will be discovered
in our day.

Dit is opnieuw van Mc. Cord (1971), uit zijn gedicht "Ontology". Het is tragisch dat het voor Maarten 't Hart ook lijkt te slaan op de *trees of life*.

Maar het water des levens stroomt niet. Ook het geboomte des levens bloeit niet en draagt geen vruchten, want waar Christus verschijnt verdorren de vijgebomen. (*Stenen voor 'n ransuil*, 1971:121.)

Bestaat Maarten 't Hart eigenlijk zelf wel? Ik heb al eens gedacht dat die sterk kalende man met z'n hoge stem een stroman is en dat *De aansprekers* en *De Jacobs ladder* gewoon in licentie door Breyten Breytenbach ofzo vervaardigd zijn.

Toch zit de werkelijkheid - zo die al mocht bestaan - anders in elkaar. In maart 1991 betrad tijdens de Nederlandse Boekenweek niet Maarten maar Martine 't Hart het Boe-

¹² Meermalen heeft Maarten 't Hart anekdotisch geschreven over de scheuring in de Gereformeerde kerken in Nederland in zijn geboortjaar 1944. Na een synodale leerbinding over de doop ontstonden de Gereformeerde kerken (onderhoudende art. 31 DKO). Later werden ze 'vrijgemaakten' genoemd. De 'grote' Gereformeerde kerk heet in 'vrijgemaakte' mond nog altijd 'synodaal'.

kenbal, met langgepunten nagels, op hooggehakte pumps en in een nauwsluitende zwarte japon met verleidelijke rondingen. Sinds deze openlijke travestie¹³ geeft Maarten 't Hart hier en daar in vrouwenkleding lezingen over het feminisme en ziet men hem in lichtblauw mantelpakje op een modeshow van dameskledingontwerpers.

Wat is waarheid, wat is werkelijkheid? Feiten zijn geen feiten. De werkelijkheid wordt steeds weer aangepast. Wie is Maarten 't Hart? Maarten 't Hart bestaat niet.

¹³ In recente interviews vertelt Maarten 't Hart dat hij al heel lang travestie-eigeningen heeft. In zijn tweede roman *Ik had een wapenbroeder* (1973) is de travestie een belangrijk thema (bl. 161-191).

